

УДК 272-1 Тијар Ж.-М. Р.
DOI: 10.5937/sabornost10-12593
Оригинални научни рад

Златко Матић*

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд

Почетне етапе развоја богословске мисли Жан-Мари Р. Тијара

Abstract: Досадашњи аналитичари дела римокатоличког теолога Жан-Мари Роже Тијара (1927–2000) на различите начине су класификовали еволуцију његовог теолошког опуса. Готово сви они сматрају да је Други ватикански концил прекретница у његовом стваралаштву, па најчешће започињу анализу Тијаровог дела сагледавајући његов рад током концилских година. Други период његовог богословља отвара се екуменском активношћу, која буквално диктира анализу нових области и сфера јединствене речи о Богу. Наша анализа различитих етапа развоја Тијарове богословске мисли требало би, ипак, да потврди став, према коме, без обзира на широк дијапазон богословских тематика, опус овог оца има јединствену централну идеју-водиљу и да се она сагледава у концепту *киноније*.

Key words: Жан-Мари Тијар (J.-M. R. Tillard), упоредно богословље, аскетско богословље, ехаристијско богословље, кинонија, Црква.

Увод

Досадашњи аналитичари дела римокатоличког доминиканског теолога Жан-Мари Тијара (1927–2000)¹ на различите начине су класификовали

* zmatic@bfspc.bg.ac.rs, zlatkomatic@yahoo.com

¹ Жан-Мари Тијар (J.-M. R. Tillard, 1927–2000), рођен је на острву Сен Пјер и Микелон, француској територији у близини Канаде. Након завршетка почетних нивоа школовања, 1950. улази у доминикански ред, што одмах спаја са започињањем студија филозофије и теологије у Отави. На Папском универзитету *Свешти Тома Аквински*, наставља студије филозофије и 1953. године брани докторску тезу посвећену концепту среће у томистичкој филозофији. У школи Le Saulchoir, у француској доминиканској провинцији у Белгији, студира теологију од јесени 1953. до 1957. године. Рукоположен је у свештенички чин 1955. године, а затим приводи крају богословске студије, тезом о односу иманентне Тројице и Божјег дејства *ad extra*. Након тога предаје догматско богословље у Отави и другим универзитетима широм света. Учествује на Другом ватиканском концилу у својству теолога експерта и саветника (*peritus*) канадског епископата. Након Концила, читав живот посвећује екуменском дијалогу, првенствено са Православном Црквом и англиканцима. Врло високо признање његовом екуменском ангажману огледа се у избору за потпредседника теолошке комисије *Вера и њоредак* ССЦ (*Faith and Order*), 1978. године. Аутор је десетак монографија и око 400 научних чланака.

еволуцију његовог теолошког опуса. Готово сви они ипак се слажу у ставу да је Други ватикански концил прекретница у његовом стваралаштву, па најчешће почињу анализу Тијаровог дела сагледавајући његов рад током концилских година². Други период његовог богословља отвара се екуменском активношћу, која буквално диктира анализу нових области и сфера јединствене речи о Богу. Наша анализа различитих етапа развоја Тијарове богословске мисли требало би, ипак, да потврди став, према коме, без обзира на широк дијапазон богословских тематика, опус овог оца има јединствену централну идеју-водиљу и да се она сагледава у концепту *киноније*.

Преконцилски и концилски период Тијаровог живота и рада, оквирно од 1957. до 1965. године, обележен је његовим истраживањима светотајинске теологије. Млади професор је носио врло жива сећања на своје претходно школовање и формирање. Колико су му биле битне теоријске поставке појединих учитеља Солшуара, толико му је важан био и сам духовни амбијент ове школе: контекст у коме се теологија развијала и учила као опит живе вере заједнице, као продукт молитве са браћом³. Узимајући у обзир то искуство заједништва и богословствовања у оквирима интензивног молитвеног живота и монашке (доминиканске) литургијске праксе, не чуди да су прва поља интересовања Тијара, била *аскејско* и *свештотајинско* (евхаристијско) богословље.

1. Аскетско богословље — живот пред Другим ради служења другима

За нашег аутора подвижнички и литургијски живот се стичу у категорији заједништва. Подвиг као предуслов заједништва и Евхаристија као есхатолошки печат љубавног општења, не описују се одвојено, јер се у црквеној свести и животу, ни не реализују одвојено. У читавој серији чланака и обимних студија на тему аскетског и монашког живота у савременом свету, Тијар лагано израста у специјалисту *теологије монашкој и посвећеној животи*⁴. Православном читаоцу свакако импонује његов онтолошки

² Тако, Fontbona i Missé, 1994, стр. 233–234; Nigro, 2011, стр. 49–51. Смаграмо претераном констатацију о „преконцилском, схоластичком“ и „послеконцилском, екуменском“ периоду у Тијаровом стваралаштву, коју даје Mogerod, 2003. Концепт *киноније*, присутан у свим сферама богословља нашег аутора, као што ћемо показати, одржава Тијарову мисао у непрекидној отворености за нове изазове времена, у сталном *aggiornamento*-у.

³ Атмосферу у школи Конгар описује бираним терминима центрираним у појму јединства (заједнице, општења): „снажна потреба за заједништвом“, „унутрашње јединство интелектуалног и редовничког живота“, „везало нас је заједништво мисли, погледа и тежњи“, наглашавајући узвишеност Литургије, примарног извора теологије: „Ja liturgiji i slavljenju kršćanskih otajstava dugujem polovicu onoga što sam naučio u teologiji“. Puyo, Congar, 1979, стр. 29.

⁴ Тај назив из часописа *Irenikon* прихвата и: Fontbona i Missé, 1994, стр. 233.

(есхатолошки) приступ светости, подвигу и хришћанској мисији, „изнад моралних мотивација“⁵, изнад етике и њој сродних категорија активизма и индивидуалних заслуга, које су превагнуле, иако се морају сматрати тек секундарним. Ова сфера Тијаровог истраживања дала је своје конкретне резултате током његовог рада на Концилу, где је битно утицао на коначну редакцију Декрета о прилагођеној обнови редовничког живота, *Perfectae caritatis* (PC). Након проглашења овог концилског документа, превод и богословску анализу текста декрета, објавили су Тијар и Конгар (Yves Congar)⁶. У својим коментарима PC, наш аутор је јасан у ставу: овај декрет је смештен у строг еклисиолошки и есхатолошки оквир, у „виталну, а не јуридикчку перспективу“ Цркве, окренуте бедућем Царству (92–93). Живот посвећених лица (монашки и аскетски живот) укоренен је у општи крштењски призив да начин постојања сваког хришћанина, без вештачке манихејске поделе на 'обичне' и 'савршене', буде црквени начин битисања, као знамења⁷ Есхатона (*signe du Royaume*). Такав стил живота открива праву природу Цркве, која је *кинонија*. Зато дуготрајни отпор концилских отаца првобитно предложеним статичким и канонско-правним прокуријалним схемама овог декрета (одбијеним 1963. и 1964. године), Тијар разуме као сукоб двеју еклисиологија: још увек владајуће јуридикчке и, наспрам ње, јеванђелске, потиснуте, али и израњајуће (*nouvelle optique*, 93) — евхаристијске или кинонијске речи о Цркви. *Renovatio*⁸ посвећеног живота може бити једино плод обнове Цркве, што је суштински циљ Концила (89). Зато је живот посвећених лица у потпуности живот у Цркви, *за Цркву*, али и *живош Цркве* (*dans l' Eglise, pour l'Eglise, de l'Eglise*, 93), која је тајна киноније.

Тијар не оклева да строго, често оштро, критикује одређене недостатке концилског текста⁹. Иако је тријадолошка оптика текста декрета

⁵ „Au-delà des motivations purement morales“, поглавље у делу Tillard, 1977δ, у коме се аутор оштро супротставља повезивању подвижничког живота са утилитаризмом (28–29), „ускогрудим морализмом и пузавим пијетизмом“ (52). Улазак подвижника у ризик вере, смешта га у ситуацију есхатолошке хитности, која од њега тражи да живи као сведок велике јеванђелске истине: Царство Божје је *већ* пред вратима (42).

⁶ Tillard, Congar, 1967. У овим коментарима Тијар излаже заокружене ставове своје теологије аскетског црквеног живота, тако да ће поменуто дело представљати примарни извор сажете анализе овог поља богословствовања нашег доминиканца. Посебно издвајамо поглавље „Les grandes lois de la rénovation de la vie religieuse“ (77–158), у коме Тијар аргументовано тумачи еклисиолошку позадину декрета PC.

⁷ У Тијаровом вокабулару знамење, као и сакрамент, има предањско значење симбола, или иконе која сједињује реалност наде у историји и њеног есхатолошког остварења. Зато су сакраменти и знамења, као симболи, суштински у животу Цркве. Уп. Tillard, 1987, стр. 22–23, али и Tillard, 2000, стр. 104.

⁸ Избегава се реч *reformatio*, због мучног призвука XVI века.

⁹ Такав приступ саборима и проблему рецепције концилских одлука, представља стабилно место у Тијаровом опусу, уоквирено теологијом рецепције. Уп. Tillard, 1985, стр. 145–148; Tillard, 1986, стр. 47–49; Tillard, 1992в.

идентификована, наш аутор није задовољан обимом присуства пнеуматолошке димензије посвећеног и монашког живота у њему. Истина, у односу на схему из 1964, у којој није постојала ни једна једина алузија на Духа Светога (текст о духовности без помињања Светога Духа!), одобрен текст документа, неупоредиво је напреднији. Опет, „није довољно убацити неку реч или неки павловски цитат, да би одређени документ добио пнеуматолошку димензију“, потребан је жив теолошки менталитет¹⁰. Таква атмосфера представила би подвижнички живот у Духу, као *дар* Бога Оца у синовљеној деци (*fili in Filio*), а не као производ индивидуалних напора аскете. Тиме би се подвижник пројавио као слободна личност, његов *imitatio Christi* не би се сводио на копирање споља наметнутог модела, већ би био посвећење Господу у Духу, који је у њему засејан Крштењем, и који се храни Евхаристијом. Тако се дар Духа Васкрслог Христа у човеку преображава у подвижничко даривање себе ближњему, у безусловну *кинонију*, коју по преимућству живи евхаристијска заједница монашких или посвећених особа¹¹. У центру подвижничког живота је, дакле, пасхални Христос, који је по вољи Оца, Господ Исус у својој вези са Оцем и Царством Духа Светога.

Али, васкрслог Господа нема ван Цркве, ван Тела Христовог. Зато нема служења Богу без служења Цркви, служења другима, без љубави *ante omnia*. Подвижнички живот је слободна¹² *кинонија* (у) љубави, *sacramentum* Јеванђеља у свету у коме доминира егоизам. Кулминација хришћанског начина живота остварује се у Евхаристији, највишем Дару Очеве *Aiayii*. Тада заједница посвећених особа постаје знамење *киноније*, тајна у Тајни Цркве. *РС 15* у највећој мери изражава дух Другог ватиканског концила, што Тијар тумачи на следећи начин: „Укорењена у Евхаристији и Речи Божјој, заједница није обична гомила хришћана где је, свако за себе, у потрази за индивидуалним савршенством. Она је, у братском животу, знамење, објава велике *киноније* (у) љубави, коју је Отац желео да, у Сину, успостави међу људима“ (147). Заједница подвижника, аскета, посвећених особа свих врста и редова, мора бити евхаристијска *кинонија* у оквирима канонске еклисијалне структуре. У противном је нецрквено удружење.

¹⁰ Tillard, Congar, 1967, стр. 94.

¹¹ Наглашено у Tillard, 1977а, посебно у одељку „*La communauté religieuse, communauté eucharistique*“, 265–279. Критику декрета због заборавља конститутивног односа посвећене особе и њене изворне локалне црквене заједнице, из које полази, Тијар доноси у Tillard, 1987, стр. 327–328.

¹² „Исусов пут је суштински пут слободе“, тврди Тијар, покушавајући да аскетски живот представи у категорији радикалне јеванђелске слободе, која се не исцрпљује у избору, него у личносном предавању Христовој (и кроз њега Очевој) вољи. Уп. Tillard, 1975, посебно треће поглавље „*A Freedom Project*“ (75–126).

Изнети коментари представљају чврст богословски став нашег аутора, који он није суштински мењао никада¹³, без обзира што је због тога трпео константне критике од теолога своје Цркве. О томе сведочи и увод у књигу *Тело Цркве, тело Христово. Ка изворима еклисиологије киноније*¹⁴, која је објављена 25 година након овог тумачења декрета РС. Зар циљ Цркве није братско заједништво у коме се браћа и сестре међусобно помажу, претходно бивајући оснажени сакраментима, а све то са циљем да уђу у директан индивидуални однос са Богом, питају Тијара римокатолички богослови. Кључни елементи искуства западне теологије усмерени су ка мистицима, сматрају они, што треба да води до закључка да однос са Богом заобилази Цркву. „У таквом приступу може се говорити о животу у Цркви, али не и о искуству Цркве, јер најважнију сферу хришћанског призива чини само Бог и индивидуална душа“, одговара Тијар (Tillard, 1992a, стр. 8). Будући да се одговори на ова питања тичу еклисиологије киноније, којој посвећујемо следеће поглавље, за сада само закључујемо: ставови Тијара по питању кинонијског дића Цркве и Евхаристије и живота у Цркви — кинонијског начина постојања, еволуирали су, али не у суштини, него у жестини.

2. Евхаристијско богословље — увод и печат Тијарове еклисиологије

Тијарово *евхаристијско и свейтоћајинско дојословље*, баш као и теологија подвижничког живота у Цркви, циркулише око концепта црквене киноније и има изразите еклисиолошке последице. Утицај православних теолога, пре свих Н. Афанасјева, оставља трага на овај аспект Тијаровог дела, али у дијалошком контексту, који смо раније описали. Наш аутор се, наиме, јасно ограђује од примене назива „евхаристијска еклисиологија“ на свој систем, ако та синтагма носи конкретан печат визије руског богослова¹⁵. Систематски одређена, евхаристијска теологија нашег аутора открива се књигом *Евхаристија — Пасха Цркве*, која је написана 1962, а објављена две године касније¹⁶, али се може анализирати и у великом броју студија разасутих по утицајним европским часописима, пре свих у *Nouvelle Revue Théologique (NRT)*¹⁷.

¹³ Строгу повезаност теологије подвижничког живота и концепта киноније Тијар одржава у свом делу *Devant Dieu et pour le monde, цийи*. Наш аутор ће лично потврдити да је управо у тој књизи почео да поставља темеље будуће еклисиологије киноније, испитујући место светости у животу народа Божјег (уп. Tillard, 1982d, стр. 11).

¹⁴ Tillard, 1992a, стр. 7–9.

¹⁵ Tillard, 1987, стр. 9: „...еклисиологија киноније или евхаристијска, у широком смислу тог израза, који не кореспондира у потпуности са оним код Афанасјева...“.

¹⁶ Tillard, 1964.

¹⁷ У том часопису објавио је студије које су битно утицале на коначан изглед саме књиге Tillard, 1964; Tillard, 1961d; Tillard, 1961a; Tillard, 1962; али су на исту тему и његови доприноси: Tillard, 1969a; Tillard, 1970, све до Tillard, 1982a. Последњи наведени чланак, плод Тијаровог учествовања на IV колоквијуму у Барију (5–6. мај 1982), проучава евхаристијске

Хришћанска светотајинска догма, према мишљењу нашег аутора, управо је тачка у којој се сабирају скоро сви покрети рестаурације (*ressourcement*) кључних богословских дисциплина прве половине XX века, али је и сама обновљена светотајинска теологија утицала на мноштво других аспеката речи о Богу. Света тајна није средство или канал благодати, како је вековима развијан став у западном клерикалном сакраментализму, већ догађај спасења, акт целе Цркве, који кулминира у недељној Евхаристији, када конкретна личност слободом и љубављу улази у савез са Богом у Цркви¹⁸. Тај личносни гест вере, као инкорпорација у Тело Христово, заправо се остварује у „*fides Ecclesiae*“, јер је кинонијска димензија оквир у који се смешта сваки сакрамент, „чак и најприватнији“, као што је покајање“¹⁹. Зато наш аутор закључује да је у сакраменту „све еклисијално, порекло, циљ и сам обред“²⁰, а свака светотајинска благодат, заправо је евхаристијска благодат. Чврста предањска²¹ визија светотајинског богословља као спојнице есхатологије (или сотириологије, неодвојиве од пневматологије), христологије (неодвојиве од антропологије) и еклисиологије — најконкретније пројаве спасења, лако се може аналитички пратити и у делу о Жан-Марија.

За директну потребу дубљег разумевања целокупне Тијарове теологије, посебно су нам важни следећи моменти светотајинског богословља канадског оца: сотириолошки аспект Евхаристије, однос Евхаристије и Царства Божјег, веза Евхаристије и локалне Цркве и служба епископа у евхаристијском животу локалне Цркве, *киноније* свих служби.

Почев од монографије Tillard, 1964, Тијар жели да подвуче и расветли темељни став еклисиологије и светотајинске теологије, дефинисан „предањским“ слоганом: Евхаристија чини Цркву (*L'Eucharistie fait l'Eglise*, Tillard, 1964, стр. 7)²². Према његовом мишљењу, реалности спасења, Цркве

претпоставке еклисиологије, док је на истом састанку митрополит Јован (Зизијулас) говорио на тему еклисиолошких претпоставки Евхаристије.

¹⁸ Уп. Tillard, 1967.

¹⁹ Tillard, 1967, стр. 44.

²⁰ Tillard, 1967, стр. 49.

²¹ Уп. Dittberner, 1967, признаје конзистентност Тијарове методологије у овом истраживању, али му замера што је потражња за обиљем писамских, отачких и литургијских сведочанстава, довела до тога да му књига подсећа на „*catalogue of testimonials*“ (382). Овакве примедбе су често упућиване Тијару и након објављивања других његових монографија, и сматрамо их делимично оправданим, али још једном подсећамо на методолошка упутства Другог концила, којих се наш аутор, очигледно, држао веома строго у свим својим истраживањима. Уп. и наше закључке у Матић, 2013.

²² Ова предањска синтагма, чије богатство, сматра Тијар, није довољно откривено у савременом римокатоличком светотајинском богословљу, постаје његова централна мисао, од првих дела, до краја живота. О томе аргументовано пише Саза, 2009. Ова ауторка је за потребе припреме поменутог чланка користила и необјављене белешке курса *De la Croix à l'Eucharistie. Quand Dieu se fait silence...* (Од Крста ка Евхаристији. Када се Бог ућути...),

и Евхаристије су осмотски или перихоретски повезане²³. Спасење, које дефинише једноставно као *кинонију* са Богом (*communion avec Dieu*), Црква, „*кинонија* живота људи са Оцем, и међусобно у Христу Исусу, Духом Светим“²⁴ и Евхаристија „светотајински *locus* ... кретања напред [„ка Парусији“] еклисијалног Тела Господњег“ (Tillard, 1964, стр. 241)“, очигледно су неодвојиви концепти. Термин „*communion-koinonia* један је, дакле, од кључних у теологији Цркве, Спасења и благодати“ (Tillard, 1964, стр. 244)²⁵. Треба се, такође, сетити Тијару омиљених великих закључака Томе Аквинског, према којима овај сакрамент Евхаристије „обухвата читаву тајну нашег Спасења“²⁶, или онај други, који указује на троструку временску димензију сваког сакраментa, па и Евхаристије: на динамичко „једном за свагда“ (*epharax*) Господње Пасхе, на вечно *данас* (*un éternel aujourd'hui*) љубави и дара Очевог, који анамнетички и епиклетички пролази кроз *epharax*, и на есхатолошку славу, која је плод *epharax* Пасхе Христове“²⁷.

Спасење је пасха — прелазак из грешног стања (индивидуализам²⁸) у стање *киноније* са Богом и представља двоструки покрет: очишћење грехова и учлањење у Тело Цркве или Тело Евхаристије (терапеутско дејство Крштења и Евхаристије) и упућивање новог човека у нови свет васкрсења (есхатолошко виђење тајни и Евхаристије), пројаву црквене наде и пројекцију живота Цркве ка Другом Христовом доласку²⁹. Таква сотириолошка поставка има еклисиолошку пројаву у двама *кинонијама*: вертикалној, са Светом Тројицом и хоризонталној, са браћом коју мајка Црква порађа.

Укратко, рећи „Евхаристија — сакрамент спасења или Евхаристија — сакрамент Цркве, иста је ствар“ (Tillard, 1964, стр. 36, 57), јер без Евхаристије

који је Тијар држао у Отави од 27. фебруара до 27. марта 1999. Том анализом још једном је потврдила своје раније ставове о централном месту Евхаристије (звезде водиле, *une étoile guidant*) у Тијаровом богословском опусу и животу, које је изразила у *Saza*, 1995, стр. 31–45, 32.

²³ Одређења ових и неких других „техничких“ термина, како их сам Тијар назива, налазимо у Tillard, 1995, стр. 372–373. Тако је „*osmose*“ појам који подвлачи реципрочни утицај, *symphonia* упућује на јединство у различитости, „*symbiose*“ указује на то да, у свим сегментима деловања, свака служба чува своју специфичност, а *synergia* општи задатак који се решава у заједници.

²⁴ „L’Eglise n’est en effet rien d’autre, dans le profond de son essence, que la communion de vie des hommes avec le Père et entre eux dans le Christ Jésus, par l’Esprit Saint“ (Tillard, 1964, стр. 36).

²⁵ Уп. такође и Tillard, 1992a: „...the Church is to be understood only in relation to Salvation“, 1.

²⁶ Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, III, 83, 4.

²⁷ Уп. Tillard, 1961δ, стр. 254.

²⁸ Уп. Tillard, 1969δ, стр. 57–61.

²⁹ Уп. Tillard, 1970.

нема Цркве³⁰. У закључку своје позније студије, Тијар резимира ставове великих отаца неподељене Цркве (Августин, Кирило Александријски и Јован Златоусти), тврдећи да Тело Цркве јесте Тело Христово, у дубокој осмози жртвеног тела Господњег и конкретног миљеа живота крштених — „*circumincessio* чији је Евхаристија *sacramentum*“ (Tillard, 1992a, стр. 155).

Чињеница да Евхаристија означава и конституише Цркву³¹ у потпуности зависи од спасењске истине да евхаристијско тело Господа Исуса јесте његово Духом Светим *прослављено* тело (уп. Tillard, 1964, стр. 94–99)³². Комплетно истраживање нашег аутора, заправо, концентрисано је око реалности Христовог васкрсења. „Наша епоха је вратила у жижу интересовања догађај васкрсења и можда је то један од највећих теолошких доприноса овог века“³³. Исто тело долазећег Христа је крајеугаони камен и Цркве и Евхаристије. На овај начин еклесиологија и евхаристијска теологија налазе свој суштински израз у есхатологији, коју најављује и оприсутњује Пасха Христова, баш као што то чини Евхаристија — Пасха целе Цркве, која је *кинонија* локалних Цркава свих времена и простора.

Евхаристијско сабрање је, надаље, само срце локалне Цркве, њено биће. „Тренутак у коме се локална Црква пројављује у својој најдубљој суштини... јесте недељни евхаристијски синакис“³⁴ *свих* крштених конкретног места око епископа, јер се тада на видљив начин изражава *кинонија свих* служби и дарова. Нема надређених и подређених, нема активних и пасивних, сви на сабрању имају своја неприкосновена места и неотуђива права, која се кинонијски пројављују. Најлепша потврда такве визије заједнице јесте неодузимљива власт крштеног да одговори певајући *Амин* и да се са свима причести Телом и Крвљу Господњом (уп. Tillard, 1995, стр. 256–259, као и јасан став о потреби да се индивидуално „амин“ интегрише у велику песму читаве Цркве, у Tillard, 1992a, стр. 143–144³⁵). Локална Црква је пуна Црква

³⁰ Уп. Tillard, 1982a, стр. 233.

³¹ Tillard, 1982a, стр. 258, каже да Евхаристија дословно „конструира Цркву“.

³² Аутор одлучно побија тезу А. Вонијеа (Vonier), према којој „евхаристијско тело и крв Христови у потпуности представљају, са савршеном адекватношћу, ону фазу његове егзистенције, када је био мртав на крсту... ни случајно ону другу фазу његовог постојања, када прослављен живи на небесима“. Тијар инсистира на одбацивању тог става у Tillard, 1980, стр. 454.

³³ Tillard, 1964, стр. 36. Пред крај живота Тијар закључује на сличан начин: поновно откривање Евхаристије као меморијала Пасхе, велика је благодат Божја нашем времену, коју нам је путем теологије доделио. Уп. Tillard, 2000, стр. 43. Овај аспект Тијаровог догословља тумачи и Kunrath, 2007.

³⁴ Tillard, 2000, стр. 40.

³⁵ „Кроз „амин“ које затвара анафору, заједница као таква (*comme telle*) свечано ставља печат своје вере на оно што је свештенослужитељ управо објавио. То „амин“ је врло важно. У првим вековима, наима, рећи „амин“ било је неотуђиво право крштенога, прави потпис (*subscriptio*, Augustin) вере, јер има есхатолошко назначење. Током вечног живота „*tota actio nostra Amen et Alleluia erit*“ PL 39, 1721. Али, „то ће певати хор блажених, а не изо-

Божја, ако је у *кинонији* са осталим локалним Црквама и препознаје се (*se reconnaître*) у њима без мрље и боре, као што се сваки локални епископ може препознати у осталим локалним епископима, као у огледалима вере, љубави и богослужења. Чвориште тог видљивог јединства у препознавању јесте римска Црква, пројављена на Евхаристији коју служи њен епископ.

Тијарова аскетска теологија и светотајинско богословље гравитирају, дакле, око *киноније* и лагано, али директно и неповратно, воде његову мисао ка еклисиолошким последицама такве визије. Поменути аналитички захвати у сферама подвижништва и евхаристијске теологије, указују нам на потенцијал еклисиологије *киноније* нашег теолога, који може да понуди динамичан и отворен приступ свим отвореним питањима, као и изузетно храбре одговоре у екуменској визури, чему је наш аутор посветио читав свој живот.

Литература

- Caza, L. (1995). *Le théologien*. У Evans, G. R., Gourgues, M. (ур.), *Communion et réunion. Mélanges J.-M. R. Tillard*. Leuven.
- Caza, L. (2009). L'Eucharistie fait l'Eglise: la certitude-phare de J.-M. R. Tillard, o.p. depuis *L'Eucharistie, Paque de l'Eglise* (1964) jusqu'à *Je crois en dépit de tout* (2001). *Science et Esprit*, 61/2–3, 117–135.
- Dittberner, J. (1967). J. M. R. Tillard The Eucharist: Pasch of God's People (book review). *Worship*, 41, 381–382.
- Fontbona i Missé, J. (1994). *Comunión y sinodalidad. La ecclesioología eucarística después de N. Afanasiev en I. Zizioulas y J.M.R. Tillard*. Barcelona.
- Kunrath, P.A. (2007). A Eucaristia, Páscoa da Igreja-comunhão em Tillard. *Teocomunicação*, 37, 109–123.
- Матић, З. (2013). Појам Предања у католичком догословљу до Другог ватиканског концила: Конгаров аналитички приступ. *Садорносћ*, 7, 59–67.
- Morerod, C. (2003). J.M.R Tillard o.p, la vie pour l'oecuménisme. *Angelicum*, 80, 732–739.
- Nigro, F. (2011). *Il vescovo di Roma. Initium episcopatus nell'ecclesiologia di comunione di J. M. R. Tillard o.p.* Assisi.
- Puyo, J., Congar, Y. (1979). *Život za istinu*. Zagreb.
- Tillard, J.M.R. (1961a). L'Eucharistie, sacrement de l'espérance ecclésiale. *Nouvelle Revue Théologique*, 83, 561–592.
- Tillard, J.M.R. (1961δ). La triple dimension du signe sacramentel. *Nouvelle Revue Théologique*, 83, 226–254.
- Tillard, J.M.R. (1962). L'Eucharistie, purification de l'Eglise pérégrinante. *Nouvelle Revue Théologique*, 84, 449–474, 579–597.
- Tillard, J.M.R. (1964). *L'Eucharistie, Pâque de l'Église*. Paris.
- Tillard, J.M.R. (1967). Le nuove prospettive della teologia sacramentaria. *Sacra Doctrina*, 12, 37–58.
- Tillard, J.M.R. (1969a). L'Eucharistie et la fraternité. *Nouvelle Revue Théologique*, 91, 113–135.
- Tillard, J.M.R. (1969δ). *Vangelo e terzo uomo*. Brescia.
- Tillard, J.M.R. (1970). L'Eucharistie et Eglise. У Zizioulas, J., Tillard, J., von Allmen, J.-J., *L'Eucharistie* (стр. 75–135). Paris.
- Tillard, J.M.R. (1975). *A Gospel Path. The Religious Life*. Brussels.
- Tillard, J.M.R. (1977a). *Devant Dieu et pour le monde*. Paris.
- Tillard, J.M.R. (1977δ). *Il y a charisme et charisme. La vie religieuse*. Paris.
- Tillard, J.M.R. (1980). L'Eglise de Dieu est une communion. *Irénikon*, 4, 451–468.
- Tillard, J.M.R. (1982a). Il n'est d'Eglise qu'eucharistique. *Nicolaus*, 10, 233–262.

- Tillard, J.M.R. (1982δ). *L'Evêque de Rome*. Paris.
- Tillard, J.M.R. (1985). Reception. *Ecumenical Trends*, 14, 145–148.
- Tillard, J.M.R. (1986). Reception. *Ecumenical Trends*, 15, 47–49.
- Tillard, J.M.R. (1987). *Eglise d'Eglises. L'ecclésiologie de communion*. Paris.
- Tillard, J.M.R. (1992a). *Chair de l'Eglise, chair du Christ. Aux sources de l'ecclésiologie de communion*. Paris.
- Tillard, J.M.R. (1992δ). 'Communion' and Salvation. *One in Christ*, 28, 1–12.
- Tillard, J.M.R. (1992В). Reception–Communion. *One in Christ*, 28, 307–322.
- Tillard, J.M.R. (1995). *L'Eglise locale. Ecclesiologie de communion et catholicité*. Paris.
- Tillard, J.M.R. (2000). *Credo nonostante... Colloqui d'inverno con Francesco Strazzari*. Bologna.
- Tillard, J.M.R., Congar, Y. (dir.) (1967). *L'adaptation et la rénovation de la vie religieuse. Décret Perfectae caritatis — texte latin, et traduction française par J. M. R. Tillard*. Paris.

Zlatko Matic

University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology, Belgrade

The Initial Phases of the Development of J.-M. R. Tillard's Theological Thought

Rome-catholic theologian J.-M. R. Tillard o.p. (1927–2000) was one of the most important ecumenists of the second half of the 20th century. The author offers some key indicators regarding Tillard's theological topics: Eucharistic theology, the renewal of religious life and communion ecclesiology. Tillard's ecumenical involvement (after Second Vatican council) has a deep consequence on his forty-year rich theological work. But, Tillard's interest in the sacraments and the religious life has a particularly ecclesiological importance, with his focus — the notion of *koinonia*.

Key words: J.-M. R. Tillard, Comparative Theology, ascetical Theology, Eucharistic Theology, *koinonia*, Church.

Датум пријема чланка: 12. 10. 2016.

Датум прихватања чланка за објављивање: 1. 12. 2016.